

Změny sociálně třídní struktury v Polsku a proces integrace národa

Sociálně třídní struktura společnosti znamenala v lidovém Polsku podstatné změny. Lze v ní rozlišit čtyři základní složky: dvě základní třídy — dělnickou třídu a rolnictvo; diferencovanou sociální vrstvu — inteligenci — a mezitřídní skupinu — maloburžoazii. Existují také pozůstatky vykořisťovatelských tříd, tzv. kapitalistické a parazitní prvky ve městě i na venkově. Jednotlivé sociální třídy a vrstvy jsou vnitřně diferencované a dělí se na různé části, sociální skupiny s různými společenskými závažnými rysy.

1. Místo dělníků v třídní a sociálně profesionální struktuře

Sociálně politická role dělnické třídy

V třídní struktuře představují dělníci jádro jedné ze základních tříd společnosti — dělnické třídy. Tato třída zahrnuje kromě tradičních továrních dělníků i jiné sociálně profesionální kategorie, jejichž třídní postavení je podobné (část tzv. technického personálu, pracovníků obchodu a služeb).

Dělnická třída se od druhé základní třídy — rolnictva — liší z hlediska: 1. vztahu k výrobním prostředkům, 2. místa ve společenské dělbě práce, 3. zdroje příjmu, 4. podmínek práce a mimopracovního života, kultury.

I když jak dělníci, tak rolníci jsou formálními spoluvlastníky celospolečenského majetku, dělníci — na rozdíl od rolníků — pracují v zespolčenštěném sektoru národního hospodářství, kde je jejich postavení dvojí povahy: jsou totiž zároveň námezdními pracovníky i spoluvlastníky; rolnictvo je zase spjato převážně s individuálním malovýrobním hospodářstvím, které je zpravidla četnými vazbami spojeno s plánovaným socialistickým sektorem.

Podle posledních výsledků sčítání lidu z roku 1970 činí počet pracujících dělníků

6820 tisíc osob, což je 41,5 % všech pracujících (individuálních rolníků je 32,9 %, duševních pracovníků 22,9 %, ostatních 2,7 %).

Počet individuálně hospodařících rolníků, pro něž *hlavním* zdrojem obživy je práce v zemědělství, činil v roce 1970 okolo 5,4 miliónu osob, tj. 33 % ekonomicky činných. Přesnější údaje poskytuje statistika domácností individuálně hospodařících rolníků. Na konci roku 1970 jich bylo 3,4 miliónu, tj. 35 % všech domácností (hospodářství nad 0,5 ha 3 milióny, tj. okolo 30 % všech hospodářství). V zemědělských družstvech bylo v roce 1970 35 tisíc rodin, přičemž počet členů činil 37 tisíc osob. Jak ukazuje tabulka 1, dělníci jsou spjati především s průmyslem, stavebnictvím a dalšími odvětvími mimo zemědělství.

Zdrojem příjmu dělníků je mzda závislá na výsledku práce celého hospodářství, zatímco příjmy rolníků závisí především na charakteru vlastního hospodářství a jeho rentabilitě.

Uvedené sociálně ekonomické rozdíly determinují rozdílnost životních podmínek a kultury a také protiklady zájmů mezi dělnickou třídou a rolnictvem. Jsou to historicky vytvořené rozdíly a protiklady, které se postupně stírají v důsledku procesů urbanizace venkova, zaměstnání obyvatelů venkova mimo zemědělství, mechanizace práce a profesionalizace rolnických povolání, spojování rolnických hospodářství se socialistickou ekonomikou.

Zprostředkující místo mezi dělnickou třídou a rolnictvem zaujímá početná kategorie tzv. kovorolníků — lidí, kteří bydlí v zemědělských usedlostech a pracují hlavně nebo výlučně mimo zemědělství. Tato kategorie zahrnovala v roce 1970 2,9 miliónu osob, tj. 43 % činných (v rámci hlavního nebo vedlejšího zaměstnání) ve vlastním hospodářství a 28 % pra-

Tabulka 1. Složení dělníků v nejdůležitějších odvětvích národního hospodářství v letech 1931–1970

Odvětví národního hospodářství	V tisících osob			V procentech		
	1931	1960	1970	1931	1960	1970
Zemědělství	1302	328	410	37,3	7,0	6,2
Průmysl	958	2382	3460	27,5	50,0	52,6
Stavebnictví	65	561	766	1,8	12,5	11,6
Průmysl a stavebnictví (celkem)	1023	2943	4226	29,3	62,5	64,2
Doprava a spoje	187	448	650	5,4	9,5	9,9
Ostatní odvětví	977	973	1288	28,0	21,0	19,7
Doprava, spoje a ostatní odvětví (celkem)	1164	1421	1938	33,4	30,5	29,6
Celkem	3489	4692	6574	100,0	100,0	100,0

Pramen: Statistické ročenky 1939, 1971.

cujících mimo zemědělství. Na každých 100 individuálních hospodářství připadalo 41 osob pracujících hlavně a 45 osob pracujících výlučně mimo zemědělství, tj. dohromady 86 osob. Z celku venkovského obyvatelstva pracuje 43 % mimo zemědělství. Tyto údaje svědčí o procesech urbanizace venkova, o stírání rozdílů mezi dělnickou třídou a rolnictvem, o změnách profesijní struktury na vesnici.

V míře, v níž jsou překonávány třídní rozdíly mezi velkými společenskými skupinami (dělníky, rolníky a maloburžoazií), a to zejména v rámci socialistického sektoru národního hospodářství, vystupují do popředí sociálně profesijní rozdíly.

Kritéria odlišující sociálně profesijní a funkčně organizační skupiny jako prvky sociálně profesijní struktury: 1. *odvětví národního hospodářství*; 2. *funkce* ve společenské organizaci práce a v systému řízení (funkce výrobní a nevýrobní, tvůrčí a mechanické, řídicí a výkonné); 3. *charakter práce* (práce převážně fyzická nebo převážně duševní), stupeň složitosti a tvůrčí povahy práce, do značné míry podmíněný úrovní technického vybavení a stupněm mechanizace práce; 4. *úroveň a charakter požadované kvalifikace* a profesijní přípravy. Na uvedených rysech závisí i *místo v systému odměňování*. Skupiny vymezené na základě těchto kritérií mají často své specifické ekonomické zájmy, protikladné zájmům jiných skupin. Uvedená kritéria lze možné obecně převést na místo ve společenské dělbě práce, role

ve společenské organizaci práce a v systému řízení.

Místo dělníků v sociálně profesijní struktuře je v podstatě závislé na těchto kritériích, která naznačují především rozdíly mezi dělnickou třídou a vrstvami inteligence a také rozdíly uvnitř dělnické třídy.

V podmínkách polské společnosti se inteligence v podstatě neliší od dělníků z hlediska vztahu k výrobním prostředkům, i když některé její části (řídicí pracovníci) mají bezprostředně větší vliv na dispozici s výrobními prostředky. S výjimkou technické inteligence funguje většina skupin inteligence mimo sféru materiální výroby. Tyto skupiny nepředstavují prvek třídní struktury v úzkém slova smyslu.

Rozdíly mezi dělníky a inteligencí se týkají hlavně *funkcí v organizaci práce a systému řízení* (funkce tvořivé, intelektuální a řídicí nebo funkce převážně výkonné), *charakteru práce* (práce převážně duševní, práce převážně fyzická), *úrovně vzdělání a kvalifikace* a také relací ve sféře rozdělování (velikost příjmů a životní styl).

Rozdíly mezi dělníky a inteligencí – na rozdíl od diferencí mezi dělníky a rolníky – nemají v podstatě charakter třídních rozdílů. Lze je označit jako *sociálně profesijní a funkčně organizační*. Na základě těchto rozdílů vznikají protiklady zájmů, které se projevují v různých formách. Jsou to rozdíly a protiklady v rámci v podstatě jednotných zájmů a jednoty cílů.

Přeměna vnitřní struktury dělnické třídy v důsledku industrializace a technického pokroku

Pokud jde o *vnitřní strukturu dělnické třídy*, lze uvažovat o změně kritérií určujících sociální diferenciaci v různých obdobích poválečného rozvoje polské společnosti. V prvním období měly rozhodující význam rozdíly spjaté se sociálním původem, rozdíly mezi dělníky z hlediska vztahu k výrobním prostředkům a vazby k rolnickému hospodářství, rozdíly v délce začlenění do dělnické třídy. Na základě těchto kritérií bylo možné určit: 1. kádrové dělníky s dlouhou tradicí tohoto postavení v rodině, 2. formující se dělníky, vycházející z jiných sociálních tříd a vrstev, s určitými rysy maloburžoazní minulosti, 3. pracovníky přecházející z dělnického prostředí do jiných vrstev a deklasované prvky. Podle výsledků výzkumu ve středních a velkých průmyslových a stavebně montážních podnicích z roku 1962 pocházela více než jedna čtvrtina průmyslových dělníků a více než jedna třetina stavebních dělníků z rolnických rodin, přičemž 55 % průmyslových a 63 % stavebních dělníků žilo do 14 let svého věku na venkově. Naproti tomu asi polovina průmyslových a méně než 45 % stavebních dělníků pocházelo z dělnického prostředí (Widerszpil 1965: 217–220).

Jak plyne z výzkumů Statistického úřadu provedených v roce 1968 K. Zagórskim, kvalifikovaní dělníci (průmyslových, stavebních i dalších profesí) pocházeli v 51 % z dělnického prostředí a v 37 % z rolnického prostředí, nekvalifikovaní dělníci v 48 % z dělnického a v 42 % z rolnického prostředí. Stavební dělníci jsou sociálně profesionální skupinou nejvíce geneticky spjatou s rolnictvem a venkovem.

Je třeba upozornit, že mezi odborníky v technických profesích je velký podíl osob dělnického původu (jedna třetina), zatímco mezi odborníky v netechnických oborech jich je méně než jedna čtvrtina. Technická inteligence, jejíž charakter práce má nejvíce společného s dělnickou třídou, má tedy výraznější dělnický rodokmen [Robotnicy 1971 : 41].

Po překročení určitého prahu industrializace se stávají určující rozdíly plynoucí

ze sociální nestejnorodosti práce, funkcí, kvalifikační úrovně, vznikající pod vlivem industrializace a technického pokroku — krátce řečeno, sociálně profesionální rozdíly a z nich plynoucí difference příjmové úrovně, životního stylu atd. Musíme však přihlédnout i — jak jsme se již zmínili — ke smíšenému třídnímu postavení 25 až 30 % dělníků.

V posledních letech se průběh procesu formování dělnické třídy změnil. Hlavním zdrojem její rekrutace jsou vzdělání a odborně připravení absolventi odborných škol. Počet dělníků se základním odborným vzděláním vzrostl v letech 1964–1968 na dvojnásobek a v letech 1968–1971 o 22 %. Podíl těchto dělníků činí v průměru asi 28 %.

Porovnáním složení dělníků podle odvětví v letech 1931–1960–1970 zjišťujeme značný růst dělníků zaměstnaných v průmyslu strojírenském, elektrotechnickém, hutním, chemickém a energetickém. V posledních letech stoupl zejména podíl dělníků v moderních průmyslových odvětvích, jako je průmysl chemický a výroba elektrotechnických zařízení — pracuje v nich 36,5 % průmyslových dělníků. Naproti tomu klesá podíl dělníků zaměstnaných v průmyslu paliv, v textilním a spotřebním průmyslu, což je zčásti spjaté s nedořešovaním rozvoje lehkého průmyslu.

Růst zmíněných odvětví ukazuje rostoucí spjatost dělnické třídy s moderní technikou, zmenšování namáhavosti práce a likvidaci primitivních dílen. Zároveň stoupají nároky na odbornou kvalifikaci a úroveň vzdělání dělníků.

Podle statistických údajů mělo v roce 1958 13,7 % průmyslových dělníků více než 7 tříd základní školy; v roce 1968 to bylo 23,4 %; ukončené základní vzdělání mělo v roce 1958 47,8 % a v roce 1968 56,1 % dělníků této kategorie; neukončené základní vzdělání mělo v roce 1958 38,5 % a v roce 1968 20,5 %. V moderních odvětvích (strojírenství, energetice, elektrotechnice) měla více než jedna třetina dělníků ukončené odborné vzdělání. Nejvyšší podíl dělníků s technickými diplomami (v celém průmyslu 1,2 %) pracuje v elektrotechnickém průmyslu, tedy především v oblastech s nastupující automatizací.

V roce 1970 činil jejich počet 90 tisíc, přičemž v období 1970–1975 má vzrůst na dvojnásobek. Je zřejmé, že v souladu s rozvojem techniky bude stále více vyžadováno středoškolské, a dokonce i vysokoškolské vzdělání na dnes typicky dělnických místech.

Úroveň kvalifikace a vzdělání dělníků do značné míry závisí na stupni mechanizace a obsahu práce – zde je třeba předpokládat silnou pozitivní korelaci mezi stupněm automatizace práce a úrovní vzdělání dělníků. Podle údajů z roku 1965 (zatím jediných) činil podíl dělníků v automatizovaných průmyslových provozech v průměru 2 %, a to od 13,0 % v energetice k 0,1 % v oděvním průmyslu. Mechanizovanou práci vykonávalo 53 % a ruční práci cca 45 % průmyslových dělníků, nejvíce v průmyslu skla a porcelánu, v průmyslu kožedělném a dřevařském. Podíl dělníků vykonávajících ruční práci je ještě velmi vysoký, i když jsou mezi nimi výsoce kvalifikovaní dělníci pracující v údržbě.

Technický pokrok vede k rychlému odumírání jedné profesí a vzniku jiných. Tato situace vyžaduje od dělníků schopnost a připravenost pro případnou rekvalifikaci.

Současná vědeckotechnická revoluce je charakterizována neustálými změnami všech produktivních sil. Mění se nejen pracovní předměty a prostředky, ale také lidský faktor. V souladu s pronikáním vědy do různých výrobních oblastí soudobá technika vytlačuje z výrobních procesů jednoduchou pracovní sílu (s jejími omezenými fyzickými možnostmi). V automatizované výrobě, v Polsku ještě málo rozvinuté, se bezprostřední účast člověka ve výrobním procesu mění v postavení jakoby „vně“; člověk se mění z hlavního aktéra výroby v jejího projektanta, dozorce a regulátora. V automatizované výrobě dělník-operátor bezprostředně řídí celý výrobní proces. Pro výkon takové funkce je třeba odborníka s širokým horizontem. Hlavní váha nespočívá na přímém řízení automatického agregátu, ale na jeho montáži, seřizování a opravách. V polském průmyslu se již ukazuje, že čím automatizovanější je výroba, tím více dělníků pra-

cuje v údržbě (např. v průmyslu chemickém, elektrotechnickém, papírenském, hutnictví železa). Při komplexní automatizaci se vytvoří pravděpodobně podmínky pro spojení profesí seřizovače a údržbáře s profesí operátora.

Mění se a dále se budou měnit proporce mezi podílem dělníků vykonávajících ruční práci a kvalifikovaných dělníků, v jejichž práci převažuje duševní moment. V souladu s tím se bude zmenšovat podíl produktivních dělníků a bude se zvětšovat podíl inženýrsko-technických pracovníků a personálu obsluhy v rámci „souhrnného pracovníka“. Vnitřní struktura dělnické třídy se tedy bude měnit, přičemž tyto změny staví jako prvořadou otázku vzdělání a zvýšení kvalifikace. Vzdělání musí napomáhat formování všestranně rozvinutého člověka, pracovníka schopného přizpůsobení. Je to proces dlouhodobý, vyžadující značných materiálních a časových nákladů. Proto jsou nezbytné krátkodobé plány a dlouhodobé prognózy rozvoje výrobních sil země, zahrnující všechny články systému vzdělání a zdokonalování kádru, vytváření podmínek rekvalifikace pro lidi, kteří svoji práci musí v procesu vědeckotechnické revoluce změnit.

Politická role dělnické třídy

Dělnická třída je nejen výrobní silou společnosti, nýbrž i její silou sociálně politickou. Skutečnost, že více než dvě třetiny polských dělníků pracují v průmyslu a většina žije ve velkých průmyslových městech, hovoří o tom, že dělnická třída je koncentrovanou a organizovanou společenskou silou. Vedoucí role dělnické třídy je základem principem socialistického řádu. Uskutečňuje se jak nepřímo – prostřednictvím sjednocené dělnické strany a společenských organizací dělníků – tak přímo – hlavně prostřednictvím odborové organizace a dělnické samosprávy v závodech. Dělníci jsou také členy orgánů státní moci a různých institucí společenského řízení. Stupeň bezprostřední účasti dělníků v řízení ekonomiky a společnosti je různý v jednotlivých etapách socialistického rozvoje.

Postavení dělníků v socialistické společnosti je dvojaké povahy. Na jedné straně

jsou právními spoluvlastníky celospolečenských výrobních prostředků, na druhé straně zůstávají námezdními pracovníky konkrétního podniku, kde jsou na základě pracovní smlouvy zavázáni pracovat v převážně výkonných produktivních funkcích. Protiklad mezi úrovní technického rozvoje, charakterizovaný hlavně mechanizací a elektrifikací, a sociálním postavením a rozvojem osobnosti dělníka nemohl zaniknout automaticky s odstraněním kapitalistických výrobních vztahů, protože sám akt zespolečenštění výrobních prostředků nemůže sám o sobě změnit postavení dělníka v konkrétním výrobním procesu – toto postavení je totiž podmíněno mimo jiné technikou, technologií a organizací tohoto procesu [Olszewski 1971: 24].

Dvojakost dělnické třídy je zároveň hnačí silou společenského rozvoje. Jako třída „námezdních pracovníků“ jsou dělníci nesmířitelnými odpůrci všeho, co by mohlo vést k uchování nebo obnově tříd, vykořisťování, sociální nespravedlnosti. Jako třída „spoluhospodářů“ k sobě ideově váží jiné sociální vrstvy a skupiny a vtahují je do výrobní sféry. Proces těchto přeměn vede dělnická strana.

Problém dvojakosti role dělníků je třeba zkoumat dynamicky. Dělníci vstupují do socialistické revoluce jako třída námezdních pracovníků, přičemž vystupují jako hlavní síla odstranění vykořisťovatelských tříd. V první fázi industrializace, vyznačené silnou centralizací, se politický vliv dělnické třídy uskutečňoval hlavně prostřednictvím strany a státní moci (delegace moci – vláda jménem dělnické třídy) a také tím, že celý sociální, ekonomický a politický systém jednal v podstatě shodně s jejími objektivními třídními zájmy.

V průběhu rozvoje socialistické společnosti stále roste role dělníků jako spoluhospodářů, rozšiřuje se okruh jejich kulturních potřeb, roste společenská a politická aktivita, rozšiřují se formy jejich účasti v ekonomickém a společenském řízení. Tento proces není přirozeně automatický, uskutečňuje se překonáváním různých projevů byrokratické a technokratické mentality části hospodářských pracovníků, rozličných protikladů mezi individu-

álními, kolektivními a celospolečenskými zájmy. Různé části dělnické třídy jsou také charakterizovány různým stupněm společenské a politické zralosti.

Vědomá angažovanost dělnické třídy na straně socialismu se projevuje v postoji k práci, v každodenním, ještě namáhavém úsilí, v hospodárném nakládání se společenským majetkem. V nejvyšší míře se ovšem projevuje v krizových momentech, v období politických zvratů a sociálních konfliktů. Tak například v říjnu roku 1956 vystupovalo dělnictvo velkých průmyslových závodů (zejména ve Varšavě) na jedné straně proti chybám a pokřivením ve společensko-politickém životě první poloviny padesátých let, přičemž na druhé straně na pokyn strany poskytl podporu novému politickému vedení, rozhodně se postavilo proti antisocialistickým tendencím a zabránilo tedy hrozbě vážné krize.

Zhruba v prosinci roku 1970 se objevil konflikt mezi tehdejšími vedením strany a dělnickou třídou i jinými sociálními vrstvami. Byl vyvolán chybami v ekonomické a sociální politice. Dělníci ve své mase prokázali politickou zralost. Již delší dobu totiž narůstala nespokojenost s ekonomikou politikou (zvyšování cen potravin, zanedbávání sociálních podmínek) i se způsobem řízení strany a státu. Prohluboval se protiklad mezi stále modernějším výrobním a lidským potenciálem a spíše primitivními, vědecky nedostatečně podloženými metodami řízení. To bylo příčinou dělnických vystoupení v některých severních městech i v jiných oblastech zemí.

Politická zralost dělníků se projevila v pocitu odpovědnosti za obsah a způsob kladení požadavků. I když se tyto požadavky týkaly hlavně problémů ekonomiky a životní úrovně, nepřímou a někdy i přímo zahrnovaly podstatné otázky společensko-politického významu – změny metod a stylu práce strany a odborů, zvýšení efektivnosti hospodaření, zlepšení organizace práce, větší ocenění a uznání důstojnosti dělníka jako člověka práce i občana. Vystoupení dělníků nebyla zaměřena proti socialistickému zřízení a jeho základním principům, nýbrž orientovala se na odstranění překážek rozvoje a všech jevů nespravedlnosti, krivdy a formálnosti.

V poprosincovém období spočívá role dělníků jako třídy ve velké míře v tom, výrobní i společenskou aktivitou pomáhat silám strany, směřujícím k dalšímu harmonickému a dynamickému rozvoji polské společnosti. Vytvářejí se stále lepší podmínky pro to, aby dělníci spolu s technickou inteligencí plnili v rámci strany, odborových organizací a dělnické samosprávy příslušné funkce společenské kontroly a tlaku na ty, kteří mají byrokratické sklony a konzervativní postoje, tlumí kritiku a nereagují na podložené návrhy, a také na ty pracovníky, kteří narušují socialistickou disciplínu.

Výstavba socialistické demokracie musí sloužit podpoře tvořivých, pokrokových sil a tendenci socialistického rozvoje, překonávání vystupujících protikladů, obtíží a překážek. To vyžaduje, aby nejen stranické a společenské organizace a orgány státní moci, ale i společenské vědy hluboce analyzovaly přeměny v sociální struktuře společnosti, charakter a zdroje zájmových protikladů nebo společenských konfliktů mezi základními skupinami ve struktuře společnosti i v jejich rámci a současně zkoumaly faktory napomáhající integraci dělnické třídy, různých vrstev inteligence a rolnictva. VI. sjezd PSDS zdůraznil nutnost takových výzkumů i jejich optimálního využití v praxi.

V období po prosinci roku 1970 došlo k obnovení vzájemné důvěry a vazeb mezi politickým vedením a dělnickou třídou a dalšími základními skupinami polské společnosti. Byla zavedena metoda konzultací důležitých projektů decizní sféry s osazenstvy velkých průmyslových závodů, zainteresovanými skupinami a vědci — s cílem konfrontovat, korigovat a zdokonalovat návrhy na řešení nebo rozhodnutí a vytvářet společenské podmínky jejich realizace. Rozšíření a obohacení těchto forem zůstává jedním z hlavních úkolů pro budoucnost. Zvyšují postavení a aktivitu dělníků i vědeckých pracovníků v životě naší společnosti a přispívají k upevnění jednoty dělnické třídy i socialistické inteligence.

2. Změny ve struktuře venkovského obyvatelstva a třídy rolníků. Společenská úloha rolníků. Postavení městské maloburžoazie

Rolnictvo je druhou základní třídou polské společnosti. V naprosté většině se skládá z individuálně hospodařících rolníků. Na základě pozemkové reformy a osídlení západních území bylo rozděleno 6,1 miliónu ha půdy, přičemž vzniklo 814 tisíc nových hospodářství a zvětšilo se 254 tisíc malých hospodářství. Z těch, jimž byla půda přidělena, bylo 40 % dělníků ze statků a jiných bezzemků. Revolučně demokratický charakter reformy spočívá nejen v likvidaci statkářů jako třídy přežívající z feudalismu, ale také v tom, že půda se dostala především do rukou zemědělských dělníků a vesnické chudiny. Vznikla též skupina „nových středních rolníků“.

Pozemková reforma a výstavba průmyslu podstatně ovlivnily změny ekonomické a sociální struktury polské vesnice. V důsledku socialistické industrializace země bylo zlikvidováno tzv. agrární přelidnění venkova a došlo ke značnému zmenšení rolnické třídy ve prospěch dělníků a inteligence. V letech 1945–1970 se obyvatelstvo měst zvětšilo o 3,4 miliónu osob. Je třeba poznamenat, že přes odliv populace ze zemědělství do jiných odvětví se zemědělská výroba nesnížila, i když stále nedostačuje rostoucím potřebám.

Mezi obyvateli venkova stoupá podíl osob pracujících mimo zemědělství a současně se v tomto odvětví objevují nové profese, jako jsou mechanizátoři, traktoristé, řidiči, účetní apod. Zvyšuje se i počet míst v obchodě, službách, osvětě atd., což vede k formování mimozemědělských sociálně profesionálních skupin na venkově. Modernizace zemědělství a vesnické společnosti vede k tvorbě nových, kvalifikovaných pracovních míst pro několik set tisíc příslušníků vesnické mládeže. V aparátu místních družstev pracuje kolem čtvrt miliónu osob. Počet učitelů základních škol přesahuje 120 tisíc osob. Vzniká nová vesnická inteligence (učitelé, agronomové, zootechnici, kulturně osvětoví pracovníci apod.), pocházející především z rolnických rodin a spjatá s rodným prostředím.

V této souvislosti je třeba poznamenat, že v procesu industrializace země vzniká

početná skupina zaujímající zprostředkující postavení mezi dělnickou třídou a rolnictvem, tzv. *kovorolníci*, skupina s dvojmírným třídním postavením.

Proces socialistických sociálně ekonomických a kulturních přeměn osvobodil rolníky od vykořisťování ze strany statkářů a kapitalistů, zlikvidoval agrární předlidnění venkova, umožnil vesnickému obyvatelstvu práci v zemědělství i mimo ně, zlikvidoval bídu rolníků, odstranil dřívější ponižování a ústrky, pozvedl jejich pocit lidské, národní i občanské důstojnosti. Díky revolučním přeměnám zaznamenala materiální situace rolníků skok, zvětšilo se množství vlastněné půdy, zmenšily se rozdíly majetku různých částí venkovského obyvatelstva, značně se rozšířil přístup vesnické mládeže k celospolečenským zdrojům vzdělání a kultury. Všechny tyto přeměny vytvářejí dohromady sociální vzestup rolníků jako třídy, jehož výrazem je i snaha překonat zaostalost v oblasti materiální kultury (byt a jeho zařízení, vybavení domácnosti, úroveň odívání a peněžních výdajů) i v takových jevech, jako je jazyk, zvyky, společenské kontakty (zejména u mládeže) apod.

Rolnictvo je ovšem třídou vnitřně rozvrstvenou na základě majetkových rozdílů a způsobu hospodaření. Je to však rozvrstvení jiné než v kapitalismu. Celkově je možno odlišit čtyři základní složky rolnické třídy.¹

Střední rolníci, vlastníci rodinných hospodářství vyrábějících pro trh, jsou základní sociální silou venkova, hrají nejdůležitější roli v jejím ekonomickém a společenském životě. Obhospodařují dvě třetiny celkové plochy orné půdy. Jsou to převážně vlastníci hospodářství o rozloze 5–15 ha (v západních a severozápadních oblastech až do 20 ha), na nichž mohou hospodařit bez pomoci stálých námezdních sil.

Malí rolníci, vlastníci drobných hospodářství, jejichž produkce nestačí pro obživu rodiny, nebo také z různých důvodů úpadkových středních hospodářství. Bylo by chybné ztotožnit tuto skupinu s tzv. vesnickou chudinou, protože charakter a majetnost vlastníka nelze posuzovat jen

podle velikosti hospodářství. Vesnická chudina, živící se hlavně z námezdní práce pro bohaté hospodáře, je nepatrnou skupinou. Z malorolnických hospodářství se rekrutuje již zmíněná skupina osob se smíšeným zdrojem příjmu, tzv. *kovorolníci*.

Poměrně malá je část *rolníků - majitelů velkých hospodářství* (nad 15 ha) nebo středních hospodářství se specializovanou a vysoce placenou produkcí. Ještě v roce 1950 byly v cca 4 % hospodářství zaměstnány stálé námezdní síly; v roce 1968 to bylo již jen v 1 % hospodářství. Vykořisťování na vesnici nebylo sice zcela odstraněno, změnilo se však jeho formy, přičemž rozsah tohoto jevu byl radikálně redukován.

Zvláštní sociální kategorii představují *družstevní rolníci*. V roce 1969 bylo ve výrobních družstvech asi 24 tisíc rodin, především v poznaňském a bydhožském vojvodství.

Charakterizujeme-li tedy agrární strukturu Polska, můžeme říci, že v ní dominují malá rolnická hospodářství. Jejich počet se v padesátých letech zvětšil z 3,2 na 3,6 miliónu a v šedesátých letech se zmenšil na 3,4 miliónu. Na průměrné hospodářství připadá 5,5 ha celkové a asi 5 ha orné plochy půdy. Taková struktura nesporně ovlivňuje i výsledky zemědělství.

Existuje totiž hranice rozvoje drobného, individuálního zemědělského hospodářství. Otázka růstu zemědělské výroby přestala být soukromou záležitostí jednotlivých rolníků a stala se celospolečenským problémem. Bez moderního zemědělství není možné realizovat náročné plány modernizace celého hospodářství země a zvýšení životní úrovně všech pracujících. Jde mimo jiné i o stále užší zapojení rolníků ve sféře směny i výroby do celospolečenského systému plánování, o vytvoření podmínek socialistické přestavby zemědělství.

Sociální základ postavení polského rolníka stále více určují jeho styčné zájmy (jako drobného výrobce i jako občana) se zájmy socialistické společnosti. Mezi rolnictvem a dělnickou třídou existuje shoda zájmů v takových zásadních otázkách, jako je stabilizace lidové moci, likvidace vy-

¹ Je použita Markiewiczova typologie rozdílů uvnitř rolnictva [Markiewicz 1971 : 104–105].

kořisťování, socialistická orientace ekonomického, sociálního a kulturního rozvoje země, upevňování síly a nezávislosti Polska. Rolníci ve své mase podporují politiku strany a lidové moci – to neznamená, že v každodenním životě se neobjevují rozpory a konflikty mezi jednotlivými složkami rolnictva a různými institucemi správního a hospodářského řízení. Povinností stranických organizací v těchto institucích je systematická společenská kontrola, zaměřená na odstraňování příčin konfliktů a řešení problémů pracujících, zejména individuálních rolníků.

Rozhodnutí z roku 1971 o zrušení povinných dodávek, zvýšení výkupních cen a rozšíření bezplatné zdravotnické péče na venkovské obyvatelstvo pozvedly sociální a profesionální postavení rolnického obyvatelstva. Na výzvu politického vedení k výrobě nad plán odpovídají rolníci konkrétními činy. Roste u nich zainteresovanost na zvyšování výroby, zejména živočišné.

Ve výzkumech společenského vědomí z roku 1965 potvrdila rozhodná většina dotázaných, že v porovnání s minulými historickými obdobími se jim vede nyní nejlépe. Jako důvody byly uvedeny za prvé. pokrok a mechanizace zemědělství (35 %), za druhé. životní podmínky (31 %), za třetí, rovnost, svoboda, účast rolníků na vládě, neexistence vykořisťování (27 %), za čtvrté. péče a pomoc ze strany státu (21 %) [Kądzielski 1971: 18]. Politika státu, zejména v oblasti zemědělské politiky, a její konkrétní výsledky, materiální i kulturní podmínky života, očividně působí na utváření společenského vědomí rolníků.

Maloburžoazie – podobně jako rolnictvo – je charakterizována tím, že její příslušníci jsou na jedné straně drobnými vlastníky výrobních prostředků a na druhé straně pracují osobně, spolu s rodinnými příslušníky, tj. nezískávají své příjmy v podstatě z vykořisťování námezdní práce (i když někdy námezdní pracovníky v omezené míře zaměstnávají). V kapitalismu maloburžoazie představuje zprostředkující sílu mezi kapitalisty a dělníky.

V lidovém Polsku byla tato třída podstatně zmenšena. Před válkou (v r. 1931) představovala jednu třetinu ekonomicky

aktivních mimo zemědělství, v roce 1950 se zmenšila na 2,8 % a v roce 1960 na 2,6 %. V polských podmínkách k maloburžoazii patří hlavně soukromí řemeslníci a majitelé soukromých obchodů a provozoven služeb. Jejich počet činil (s pomáhajícími členy rodiny) v roce 1970 260 tisíc osob, z toho v soukromých řemeslech 183 tisíc. Stejně jako u soukromých rolníků je v této kategorii nejvíce starých osob, na rozdíl od rolníků však poměrně málo žen.

Stát povolil uplatnění „soukromé iniciativy“ se záměrem zlepšit služby obyvatelstvu a zvýšit nabídku u zboží, které nevyrábí v dostatečném množství průmysl. Zároveň však brání snahám o přímé i nepřímé vykořisťování. Daňovou politikou zmenšuje nadměrné zisky soukromých vlastníků a redukuje jejich úsilí o jejich kapitalizaci.

Přes omezující působení finanční správy usiluje část soukromých podnikatelů (zejména disponujících většími prostředky) o rychlé zbohatnutí za každou cenu. O rozměrech skryté činnosti a nepřiznaných příjmů svědčí fakt, že za rok 1970 bylo v oblasti řemesel přiznáno 20,8 miliardy zlotých, zatímco podle údajů statistiky činil obrat okolo 32 miliard. Podobně je tomu i v jiných oblastech soukromého hospodaření. Finanční odbory odhalují každý rok miliardové částky zatajených příjmů a vyměřují okolo 1 miliardy dodatečných daní. Snaze o rychlé zbohatnutí napomáhá pocit stabilizace této společenské skupiny, kolísání politiky uplatňované vůči ní i značná libovůle finančních úředníků, nedostatek kontroly národních výborů nad vyměřováním daní, umožňující zneužívání, korupci apod. Půdu pro zneužívání vytváří i tolerance vůči soukromému sektoru v podmínkách nedostatku surovin – hospodářská kriminalita vzniká nejčastěji při styku tzv. soukromé iniciativy a socialistického sektoru. V praktické činnosti národních výborů a finanční správy se nepoužívá diferencovaných měřítek a společenských hodnocení, tj. nerozlišuje se mezi největšími vlastníky, dosahujícími pomocí spekulace vysokých, společensky neoprávněných zisků, a drobnými výrobci a solidními řemeslníky.

Radu těchto problémů řeší dva zákony přijaté v roce 1972. Program další činnosti předpokládá množství změn v politice materiálně technického zásobování, v daňové politice a přidělování prostorů zaměřených na stabilizaci pracovních podmínek a rozvoj společensky prospěšné práce řemeslníků. Byl ustanoven Ústřední svaz řemesel, jehož úkolem je působit na náležitý rozvoj řemesla, na eliminaci spekulálních, konjunkturálních a pseudořemeslnických jevů.

Je třeba uvést, že životní podmínky a hospodářská činnost části maloburžoazie a kapitalistických elementů vyvolávají — v nelehkých životních podmínkách většiny pracujících — pochopitelný odpor, zejména ze strany dělníků. Rozbory zneužívání existujících možností a vytváření klik ukazují, že za určitých podmínek se mohou udržet a rozšířit rysy maloburžoazní mentality. Takzvané maloburžoazní vědomí, vzory životního úspěchu charakteristické pro tuto třídu, její vzory chování i postoje vůči celé společnosti, mají negativní vliv na postoje a aspirace jiných společenských skupin.

3. Změny v sociální struktuře inteligence.

Role inteligence

Třetí složkou sociální třídní struktury společnosti je inteligence. Inteligence nikdy nebyla zvláštní sociální třídou, nebyla v minulosti a ani dnes není samostatnou společenskou silou, i když často mívala takové aspirace.

Inteligence je vnitřně diferencovaná sociální vrstva, přičemž v postupu socialistické výstavby se bude proces její diferenciaci dále prohlubovat (jde o diferenciaci profesionální, nikoli ideově politickou). V moderních společnostech plní inteligence různé funkce spojené s procesem řízení a organizace, s rozvíjením vědy, techniky a umění, se vzděláním a výchovou, s tvorbou a propagací ideologie, tj. funkce vyžadující určité vzdělání a kvalifikaci. Tyto funkce jsou — i přes svůj celospolečenský charakter — realizovány převážně v zájmu vládnoucího zřízení, vládnoucích sociálních tříd.

I když inteligence byla vždy skupinou

více či méně diferencovanou z profesionálního i politického hlediska, je považována za zvláštní vrstvu pro duševní povahu své práce, svébytný způsob života a tendence k izolaci zejména od dělnického a rolnického prostředí.

Sociální původ polské inteligence byl většinou šlechtický a buržoazní. Mnoho jejích představitelů, zejména v obdobích okupace, hrálo velmi významnou roli při formování národního vědomí, v boji o národní a společenské osamostatnění. Po osvobození stanula lidová vláda před problémem převést na svoji stranu a do výstavby Polska zapojit zbylou část staré inteligence a vytvořit inteligenci novou, pocházející z dělnického a rolnického prostředí. Dnes můžeme potvrdit, že oba tyto obtížné a složité úkoly byly splněny. Vytvořila se nová inteligence, jež je více než kdykoli dříve spjata s lidovými masami.

Současná inteligence dosáhla z 90 % vzdělání a profesionálního postavení už v lidovém Polsku. Její aspirace a zájmy jsou nezvratně spjaty se socialistickým zřízením, s dalším rozvojem socialismu v Polsku. V roce 1968 pocházelo 31 % duševních pracovníků z dělnických rodin a 28 % z rodin rolníků nebo zemědělských dělníků. 25 % dnešních duševních pracovníků začínalo fyzickou prací mimo zemědělství a 2 % v zemědělství. Odborníci technických profesí pocházejí v 39 % z dělnických a ze 29 % z rolnických rodin, odborníci v netechnických profesích v 23 % z dělnického a 36 % z rolnického prostředí, administrativní pracovníci ve 43 % z dělnického a ve 28 % z rolnického prostředí [Robotnicy 1971 : 40].

Vzrostla početnost inteligence, změnila se její profesionální struktura ve prospěch technické inteligence. V předválečném Polsku převládaly humanitní a úřednické složky a představitelé svobodných povolání — lékaři, advokáti apod. Celkový počet duševních pracovníků byl ovšem malý, činil asi 4 % ekonomicky aktivních. Růst inteligence naznačují tyto údaje: v r. 1931 činil podíl duševních pracovníků z námezdních pracovníků mimo zemědělství 14 %, v r. 1950 24,5 %, v r. 1960 33 % a v r. 1970 34,9 %. V meziválečném období mělo v Polsku vysokoškolské vzdělání

necelých 80 tisíc osob. V roce 1970 jejich počet překročil půl miliónu. V téže roce se počet vysokoškolských studentů zvýšil proti předválečnému období šestkrát, počet učňů osmkrát a počet studentů středních škol dvakrát.

Rychlým tempem roste počet a mění se funkce inženýrsko-technických pracovníků; jejich přírůstek v období 1950–1970 je dvakrát větší než přírůstek počtu dělníků (z 92 na 427 tisíc osob). Můžeme očekávat, že v dalším ekonomickém a společenském vývoji se bude posilovat tendence přednostního růstu inženýrsko-technických pracovníků a zvětšování jejich úlohy ve výrobě i ve vědecko-výzkumné práci.

Lze předpokládat, že poměrně nejrychleji bude probíhat proces „organického“ spojování technické inteligence s dělnickou třídou jako projev mizení rozdílu mezi lidmi vykonávajícími fyzickou nebo duševní práci. Dochází také ke sblížování vesnické inteligence s rolníky. Tyto procesy nejsou ještě skončeny a neprobíhají automaticky ani bez rozporů. Vyžadují překonání existujících protikladů a konfliktů, další přeměny v mentalitě a zvycích, což je věc obtížnější než změny v ekonomické a civilizačně technické struktuře.

Významnou úlohu v životě národa plní humanitní složky inteligence, zejména vědecktí pracovníci a učitelé, spisovatelé, umělci a novináři. Jim připadá úkol rozmnožování a popularizace bohatství národní kultury, utváření společenského vědomí, formování lidské osobnosti.

Zvětšuje se okruh působení inteligence na různé oblasti společenského života — na ekonomiku, politiku, kulturu. Její životní zájmy se shodují s tužbami lidových mas, její činnost slouží celospolečenským zájmům.

4. Integrace národa — výsledek přeměn sociálně třídní struktury. Vzájemné vztahy mezi sociálními třídami a vrstvami

Účast lidových mas v boji s okupanty, socialistická revoluce, velké migrační pohyby a kolonizace západních území, procesy industrializace a urbanizace, rozsáhlé zpřístupnění vzdělání, odstranění starých třídních

antagonismů — to jsou různé stránky přetvoření národa, podstatných změn v základech jeho existence. Spojují se s nimi i přeměny společenského a národního vědomí.

Výsledkem těchto přeměn je postupující socialistická *integrace národa* [Chalašinski 1966: 35–53], *společná angažovanost* jednotlivců, profesionálních skupin, sociálních tříd a vrstev v realizaci *společných národních úkolů v oblasti hospodářství a kultury*. Názor, že integrace národa má nadtřídní charakter, by byl nesprávný. Třídy nezanikají automaticky ve chvílích vítězství revoluce. Nemíží ani neshody a protiklady zájmů mezi různými sociálními skupinami. Odstranění tříd je dlouhým a složitým procesem, řešení sociálních protikladů zůstává trvalým úkolem. Integrace národa probíhá pod vedením dělnické třídy a její strany, které neustále rozšiřují svůj vliv na inteligenci a rolnictvo. Proces integrace je zároveň bojem s reakčními a antisocialistickými tendencemi, jejichž váha a síla byla v sociální a politické struktuře omezena.

Zvlášť velký význam má ideologický boj, což plyne z přesunutí těžiště třídního boje mezi socialistickým a kapitalistickým systémem do roviny ideologie [Markiewicz 1972: 305–319]. Proto také integrace neznamená a nemůže znamenat stírání zájmových rozporů nebo ideových rozdílů různých skupin. Chybná byla svého času Stalinova teorie o zostřování třídního boje v postupu úspěšného budování socialismu, chybná je však i opačná teze o uhašínání třídního boje a bezkonfliktnosti rozvoje socialistické společnosti.

Základní sociální konflikt byl odstraněn, bylo rozhodnuto o socialistické orientaci rozvoje země. Vývoj socialistické společnosti však probíhá prostřednictvím protikladů jak v objektivní realitě, tak ve vědomí lidí. Tyto protiklady mají své zdroje nejen ve vnitřní struktuře společnosti, ale jsou rovněž výsledkem rozložení sil ve světě, působení kapitalistického světa a jeho ideologie na různá sociální prostředí v zemi.

Společenské vztahy mezi základními skupinami v sociální struktuře nejsou založeny na vykořisťování jedné druhou

a nevzniká tedy mezi nimi třídní boj. To však neznamená, že zmizely všechny sociální protiklady a konflikty. Na místě starých nebo vedle jejich pozůstatků se objevily nové, které mají svůj vnitřní zdroj v novém výrobním způsobu a rozdělování národního důchodu, v nové ekonomické a sociální struktuře. Shoda zájmů v základních záležitostech nevylučuje určité neantagonistické rozpory mezi rolnictvem nebo jeho částí a dělnickou třídou a její částí, například pokud jde o rozdělování národního důchodu, cenovou politiku, daně apod. Tyto rozdíly mohou být překonány neustálým úsilím strany a vlády, sledujícím krátkodobé i dlouhodobé zájmy obou základních tříd, sladějícím stanoviska PSDS a SLS (Sjednocená lidová strana).

Na úspěchu těchto snah závisí zdárný rozvoj socialistické výstavby. Shoda základních zájmů dělnické třídy a rolnictva je základem dělnicko-rolnického svazku, který se v rovině ekonomické realizuje v podobě výměny zboží a služeb mezi městem a vesnicí, v rovině politické v podobě účasti představitelů obou tříd v orgánech státní moci a ve formě spolupráce PSDS a SLS, v kulturní rovině prostřednictvím zvyšování kultury rolníků na úroveň dělníků a inteligence a stírání sociálně kulturních rozdílů mezi městem a venkovem. Vedoucí role v tomto svazku patří dělnické třídě. Je to svazek rovnoprávných partnerů, v němž dělnická třída pro své postavení a tradice je nejdůležitějším bojovníkem za ideje socialismu.

Je třeba zdůraznit, že v rámci *socialistického sektoru* roste význam *sociálně profesionální struktury*, založené na rozdílech odvětví a rolí ve společenské dělbě práce (charakteru práce, úrovně kvalifikace). Společenské vlastnictví výrobních prostředků je bází pro konsolidaci dělnické třídy a vrstev s ní vnitřně spjatých. Mohou se však objevit a také se objevují rozpory a konflikty mezi některými skupinami dělnické třídy a představiteli vedení závodů (nebo mezi jednotlivými institucemi a orgány socialistického státu), týkající se takových běžných, avšak důležitých záležitostí, jako jsou organizace práce, pracovní podmínky, zavádění tech-

nických a organizačních novinek, rozdělování prémie a sociálních dávek, způsob hospodaření a rozhodování, soužití mezi podřízenými a nadřízenými apod. Tyto rozpory mohou a musí být řešeny prostřednictvím odborových a stranických organizací. Jedním z nejdůležitějších měřítek správné práce odborů je – jak upozorňoval Lenin – úspěch v prevenci masových konfliktů ve státních podnicích předvádavou politikou zaměřenou na skutečnou a všestrannou ochranu zájmů dělníků a odstraňování příčin nespokojenosti a konfliktů. To se týká i organizací strany.

Vztahy mezi sociálními třídami a vrstvami se realizují prostřednictvím různých politických, správních, ekonomických a kulturních institucí. V jejich činnosti a při přijímání společensky závažných rozhodnutí se objevují zájmové rozpory – rozpory mezi jednotlivými, skupinovými a celospolečenskými zájmy, mezi krátkodobými a dlouhodobými zájmy různých společenských skupin, nebo – jinak řečeno – mezi „přítomností“ a „budoucností“. Tyto rozpory mají svoji ekonomickou, morální a politickou stránku.

Celospolečenský zájem, formulovaný a reprezentovaný státními orgány, vyjadřovaný v plánech hospodářského rozvoje, v ekonomické a sociální politice, nesmí být v zásadě v rozporu se zájmy jednotlivých společenských skupin. Celá společnost se totiž podílí na vlastnictví výrobních prostředků a celospolečenský zájem je všeobecně uznávanou, nejdůležitější hodnotou. V procesu jeho určování a realizace musí hrát významnou roli systém informací „zdola nahoru“ (o potřebách, názorech a návrzích různých skupin) a „shora dolů“ (o navrhovaných a přijatých rozhodnutích, o stavu společenských záležitostí). Důležitou formou přijímání společensky závažných rozhodnutí jsou – po prosinci roku 1970 zavedené – konzultace s dělnickými osazenstvy a komise expertů, které navrhuji několik variant řešení. Tato forma musí být zdokonalována a rozvíjena.

Zvláštní úlohu při řešení zájmových rozporů má dělnická strana. Je to organizace, která z hlediska svých dispozic, své autority a spojení s masami může propojovat

dnešní a perspektivní zájmy společnosti. Neustále pečuje o takové proporce mezi fondy akumulace a spotřeby, mezi spotřebními fondy různých společenských skupin, které by na jedné straně odpovídaly zájmům hospodářského rozvoje a na druhé straně by počítaly se specifickými zájmy různých skupin, se stavem jejich potřeb a vědomí, tj. které by zajišťovaly uspokojení existujících společenských potřeb v co největším možném rozsahu. Strana a odbory mohou také bránit nežádoucí redistribuci národního důchodu jednak vlivem na mzdovou politiku, jednak bojem proti přílišnému privilegování části řídicích pracovníků, kteří v některých případech mohou využívat svého postavení a klást skupinový nebo individuální zájem nad zájem celospolečenský.

Uvedené rozpory mají i své významné morální aspekty, vyjádřené v protikladech různých hodnotových systémů, mezi „heroickými ctnostmi“, zasvěcení se službě revoluce a socialismu, a programem činnosti orientované na maximální individuální zisk. Jde tu o motivace lidského jednání.² Hlavním motivem jednání pracujících krátce po osvobození a v období přestavby země bylo nadšení a obětavost. Model „heroických socialistických ctností“ byl propagován a dosti obecně přijatým programem jednání v prvním období socialistické industrializace (do poloviny padesátých let). Toto období bylo v polských dějinách převratné, a proto je také pochopitelný revoluční romantismus těchto dob. Pro delší období však tento „heroický“ vzor nemohl představovat postačující motivaci. Hospodářský rozvoj a realizaci cílů socialistické ekonomiky není možné opírat jen o nadšení a heroismus. Cílem je co nejplnější rozvoj člověka, zvýšení životní a kulturní úrovně širokých mas. Určitá materiální úroveň je podmínkou plného rozvoje lidí, boj o zvýšení kulturní úrovně je spjat s úsilím o zvýšení materiální úrovně. Program materiálního blahobytu – pokud nejde o program egoistického obohacování se – není v rozporu s ideály socialistické společnosti, nýbrž naopak je jeho složkou. Avšak jak ukazuje

Bogdan Suchodolski, „touhu po blahobytu jako skutečně lidském životě a touhu po něm jako jedině náplni života odděluje velmi nejasná hranice“ [Suchodolski 1966: 46].

V posledních patnácti letech byly jako by rehabilitovány „pozitivistické ctnosti“, jako je odbornost, pečlivost, úsilí o individuální blahobyt, které jakožto „socialistické pozitivistické ctnosti“ mohou přispívat k větší hospodárnosti socialistické společnosti, k solidnější práci, větší osobní zainteresovanosti na výsledcích práce, rychlejšímu růstu životní úrovně. Existuje však nebezpečí, že mohou zakládat egoistické postoje, v podstatě podobné buržoaznímu individualismu, který má být vlastně překonán. Vzniká tedy velký, v teorii a v praxi dostatečně nevyřešený problém adekvátního sepětí těchto „pozitivistických ctností“ a jednání pro přítomnost se „socialistickými ctnostmi heroického jednání“ pro budoucnost, spojení úkolu výstavby socialistické společnosti s úkolem vytváření vztahů mezi lidmi způsobem odpovídajícím požadavkům socialistického humanismu.

S tím je spojen problém materiálních a morálních stimulů. Předčasná likvidace materiální zainteresovanosti snižuje úsilí o zvyšování kvalifikace, přejímání rizika složité a odpovědné práce, snižuje produktivitu práce a brzdi technický pokrok. Materiální zainteresovanost je a určitě ještě dlouho zůstane významným faktorem ekonomického a technického pokroku. Jednostranné zdůrazňování materiálních stimulů však brzdi přetváření práce ve vnitřní životní potřebu – v Polsku používaný systém materiálních stimulů vždy vedl ke zvětšování mzdových rozdílů mezi dělníky a řídicími pracovníky. Z toho vyplývá nutnost vědomého využití obou druhů stimulace s odmítnutím krajních řešení. Ekonomické úkoly musí být sladěny s úkoly sociálními a ideově výchovnými, nesmí dojít k příliš velkým rozdílům mezi úkoly přítomnosti a budoucnosti.

Strážcem rovnováhy a jednoty ekonomických, sociálních a výchovných úkolů je strana, přičemž jejím pomocníkem mu-

² Problém konfliktu z morálního hlediska byl 45–48].

otevřen B. Suchodolskim v práci [Suchodolski 1966 :

sí být odbory, učící pracující spojuvat osobní zájmy se zájmy závodu, zájmy závodu se zájmy celé společnosti. Pozorování a sociologické výzkumy ukazují, že masové organizace, které mají řešit konflikty, se samy stávají polem pro vytváření různých zájmových skupin a klik usilujících o vlastní prospěch. Proto je tak významné další hluboké studium společenských konfliktů, zaměřené na prevenci nežádoucích sociálních důsledků.

Vztahy mezi dělníky, rolníky a inteligencí neexistují jen v rovině ekonomických mocenských vazeb, nýbrž i v rovině každodenního života, v pracovní i mimo-pracovní sféře. Kromě jevů svědčících o postupujícím sblížování a sociální integraci — např. prostřednictvím rodinných vazeb — můžeme pozorovat projevy izolace prostředí inteligence a vznik sociální distance mezi inteligencí a dělníky, resp. rolníky. Z výzkumů sociální mobility plyne, že v roce 1968 v rodinách ekonomicky aktivních byla polovina „duševních pracovníků“ manželkami dělníků, zatímco pouze $\frac{1}{5}$ duševních pracovníků měla za ženy dělnice [Robotnicy 1971 : 62].

Uvedené údaje však nejsou v rozporu s tezí o současném překonávání sociálních bariér i relativní izolace v pracovním i mimo-pracovním prostředí. Na izolaci upozorňuje i skutečnost, že část nové inteligence (pocházející z dělnického a rolnického prostředí) i část dělníků (pocházejících z neproletářských vrstev) přejímá maloburžoazní životní styl, který není základem integrace, nýbrž prohlubuje sociální izolaci a distanci.

Dlouhodobým cílem svazku dělníků a rolníků s pracující inteligencí je likvidace podstatných rozdílů mezi prací fyzickou a duševní z hlediska obsahu práce, úrovně technické a všeobecné kultury,

vlivu na veřejné věci, společenského postavení a sociální distance. Je to dlouhodobý proces, který je možno realizovat pouze propojením technicko-ekonomického pokroku (vědeckotechnické revoluce) s pokrokem sociálním, s přeměnami v oblasti společenského vědomí a v životních podmínkách pracujících. Vědeckotechnická revoluce v podmínkách socialismu musí vést nejen k růstu výroby a produktivity práce, ale také k podstatnému zvýšení životní úrovně a kultury všech členů společnosti, k likvidaci křiklavých sociálních rozdílů, ke změně funkce a charakteru práce ve všech sférách hospodářství, k odumírání třídní struktury společnosti. Je to současně cesta k plné integraci národa a všestrannému rozvoji tvořivosti a osobnosti jednotlivců.

Proces integrace národa je tedy totožný s procesem společenského pokroku, formování socialistického národa a budování beztřídní společnosti.

Citovaná literatura

- Chalasiński, J.: *Zagadnienie narodu*. In: *Prze-gład Socjologiczny*, 1966, t. XX.
- Kądzielski, J.: *Oddziaływanie prasy, radia i telewizji na kształtowanie świadomości socjalistycznej*. In: *Studia Radiowo-Telewizyjne*, 1971, 1.
- Markiewicz, W.: *Propedewtyka nauki v społeczeństwie*. Warszawa 1971.
- Markiewicz, W.: *Leninowskie ujęcie problemu walki ideologicznej*. In: *Socjologia a służba społeczna*. Poznań 1972.
- Olszewski, E.: *Dziś i jutro rewolucji naukowo-technicznej*. In: *Czynniki naszego rozwoju*. Warszawa 1971.
- Robotnicy na tle przemian struktury społecznej w Polsce*. Warszawa 1971.
- Suchodolski, B.: *Oświata i wychowanie nowego człowieka*. In: *Osiągnięcia i problemy rozwoju oświaty i wychowania w XX-leciu Polski Ludowej*. Warszawa 1966.
- Widerszpil, S.: *Skład polskiej klasy robotniczej*. Warszawa 1965.